

حضور مؤثر مردمی بستر احیای مناطق تاریخی شهرها

چکیده -

احیای مناطق تاریخی ضرورتی است که در برنامه ریزی جامع شهرها مورد توجه و اهمیت قرار گرفته است. برای دست یابی به احیا، اقدامات حفاظتی (اعم از بهسازی، بازسازی و نوسازی) در مناطق تاریخی در کمیت‌های گوناگون انجام پذیرفته است.

احیا می‌تواند در زمینه‌های کالبدی - کاربردی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی بروز کند. در حال حاضر در بافت‌های تاریخی شاهد انجام اقدامهای نسبتاً مناسب احیای کالبدی - کاربردی، و شروع نسبتاً مطلوب احیای اقتصادی هستیم.

احیای فرهنگی - اجتماعی، علیرغم وسعت عملیات انجام شده در زمینه‌های کالبدی - کاربردی و اقتصادی، (که تا اندازه‌ای رونق اقتصادی را برای مناطق مربوطه به ارمغان آورده است)، هنوز مراحل اولیه خود را طی می‌کند، به طوری که هنوز حیات و سرزندگی در مناطق مشاهده نمی‌شود.

حاملین احیا، یعنی مردم، مسئولان و کارشناسان، در چارچوب یک ساختار نظام‌مند و براساس هدفی مشترک در امر احیا شرکت ندارند. از یک سو، مسئولان و کارشناسان با نگرش مدیریتی کلان و نگاه صرفاً کارشناسی امر احیا را دنبال می‌کنند و به نظرها و آرای مردم توجهی ندارند، و از سوی دیگر، مردم (علیرغم فعالیت‌های فراوانی که مسئولان در امر احیای بافت‌های تاریخی انجام می‌دهند)، اعتماد و اطمینانی به عملکرد آنها ندارند و به انجام احیای مناطق تاریخی امیدوار نیستند.

این وضعیت به کنار کشیدن مردم از امر احیای بافت تاریخی شهرها و عدم فعالیت مؤثر آنها در این امر منجر شده است. چرا که اصلی‌ترین عامل در احیای فرهنگی - تاریخی (که می‌تواند زیر بنای احیای کالبدی - کاربردی و حتی اقتصادی باشد)، حضور مؤثر مردم در این بافت‌هاست.

این که حضور مؤثر مردمی چگونه محقق خواهد شد، همان موضوعی است که طی این مقاله تلاش می‌شود تا گامهای اولیه آن تا اندازه‌ای روشن شود.

به نظر می‌رسد اگر اعتماد و اطمینان مردم جلب شود و واگذاری نقش‌های مدیریتی - کارشناسی و اجرایی به مردم نهادینه شود، شاهد حضور مؤثر آنها خواهیم بود. حضوری که قادر است امر احیای بافت‌های تاریخی را محقق کند، به طوری که حیات و سرزندگی در آنها جریان یابد، و این بافت‌ها بتوانند در انجام توسعه درون زای شهری نقش آفرین باشند.

واژه‌های کلیدی:

اقدامات حفاظتی، احیای کالبدی - کاربردی، احیای اقتصادی، احیای فرهنگی اجتماعی، حضور موثر مردمی، مناطق تاریخی، گروه مؤثر.

پیشگفتار

در نگاهی تاریخی به اقدامات مرمتی، ابتدایی‌ترین کار در این زمینه در کشور، حفظ تک بناهای با ارزش و میراثی در بافت‌های شهری بود. (در این دوره صرفاً دیدگاه حفاظتی مطرح بود). به مرور زمان، مرمت بافت در مناطق تاریخی، در کنار حفاظت قرار گرفت و سازمان متولی امر حفاظت میراث فرهنگی، فعالیت خود را برای مرمت بافت، منطبق بر محورهای فرهنگی تعریف شده، در شهرهای تاریخی سامان داد (در این دوره در محدوده محور فرهنگی اقدامات حفاظتی^(۱) انجام می‌شد)، و بالاخره بحث احیای^(۲) مناطق تاریخی شهرها در سیر تکاملی امر حفاظت و مرمت مطرح شد.

ضرورت و نیاز به توسعه شهر، که ارتقای کیفیت و فرهنگ شهر را مدنظر داشت، توسعه را در مقابل حفاظت قرار داد. این توسعه که به تجربیات ما از زمان شروع شهرسازیهای جدید، یعنی نوسازی‌های رضاشاهی و خیابان‌کشی‌ها، (به عنوان ما به ازای کالبد آن) اشاره داشت، بیان می‌کرد که نوسازی‌ها باعث حیات مجدد شهرها شده و مزیت‌هایی نسبی برای مناطق شهری (غیر از بافت تاریخی) به وجود آورده است (مزیت‌هایی چون هزینه پایین نیروی کار، دسترسی راحت نیروی کار به مهارت و تخصص، دسترسی بهتر به بازار، نقاط تمرکز شرکت‌ها، منابع طبیعی و مصنوعی و...).

در مقابل این دیدگاه، توسعه درون‌زا و تامین رشد برای حرکت در گستره شهری، نگاه دیگری بود که به مقوله توسعه می‌اندیشید، توسعه‌ای که می‌توانست باعث ایجاد رشد از درون و یا بیرون باشد. تامین رشد از درون مستلزم توجه به توسعه اقتصاد محلی و مزیت‌های فزاینده آن، و نیز توسعه پایه اقتصادی موجود محله و ناحیه بود که حفاظت بناهای با ارزش یکی از راههای دست‌یابی به آن به شمار می‌آمد. تامین رشد از بیرون با جذب سرمایه‌گذاری، و تقاضای جدید برای ایجاد فضای تازه و یا استفاده از فضای مرمت شده امکان‌پذیر می‌شد. (در نگاه دوم، چالشی میان احیای مناطق تاریخی شهرها و توسعه درون‌زا دیده نمی‌شود، و هر دو می‌تواند هم راستای هم ارتقا یابند). با قبول نگاه دوم، تضاد توسعه و حفاظت جای خود را به

همزیستی مسالمت‌آمیز می‌دهد.

ضرورت احیا و باز زنده سازی بافت‌ها مقوله دیگری بود که باید به آن پرداخته می‌شد، و برای دست‌یابی به آن گذشته باید مورد توجه قرار می‌گرفت.

«تکیه بر روزگاران کهن، آدمی را از غرور مصون و از این دعوی بر امان می‌دارد که با امکانات ناچیز خود، زیاده بلند پروازی کند».^(۳) این نگاه به گذشته از دریچه‌های مختلفی بیان می‌شود، که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نگاه به گذشته برای:

- توجیه افتخارات گذشته؛

- حفاظت از افتخارات غیرقابل تکرار؛

- شناسایی نام و نشان حکام گذشته به اعقاب ایشان؛

- مطالعه گذشته به عنوان اراده خدایان؛

- کسب احساس امنیت و آرامش؛

- ارضای احساسات خاطره برانگیز؛

- خودبزرگ بینی؛

- احراز هویت ملی و مردمی؛

- ارضای صرف عشق به گذشته؛

و سرانجام به عنوان نشانه فناپذیری انسان و ناپایداری آثار او مورد نظر است.

از نگاه مسلمانان نیز، نگاه به گذشته برای عبرت گرفتن از آن به صورت چراغ راه آینده مورد توجه قرار می‌گیرد. پس، بنابر آنچه گفته شد، احیا و باز زنده سازی بافت و بناهای تاریخی ضروری است، تا امکان بهره برداریهای عنوان شده و یا عبرت از آن میسر باشد^(۴). باور و اعتقاد دست‌اندرکاران بافت‌های تاریخی به امر احیا بعد از ضرورت آن، از اهمیت بیشتری برخوردار است و اگر نیاز به احیا نیز حس شود،

۱ - اقدامات حفاظتی شامل بهسازی، بازسازی و نوسازی می‌شود که روی هم مداخله را معنا می‌کند (حبیبی، سیدمحسن، ۱۳۷۶). همچنین، فیچ طبقه بندی مفیدی از سطوح مداخله ارائه می‌دهد که بر حسب «میزان شدت دگرگونی» درجه بندی شده‌اند. این سطوح عبارتند از: حفاظت (Preservation)، مرمت (Restoration)، بازآرایی (Refurbishment)، بازسازی (Reconstruction)، تبدیل (Conversion) و شبیه سازی (Replication) (هفت شهر، ۱۳۷۹، ص ۴۰).

2 - Revitalization

- احیا یا باز زنده سازی، به معنی تجدید حیات و شامل مجموعه اقدامات متنوع و مکملی می‌شود که برای بازگرداندن حیات مجدد به فضای مورد نظر انجام می‌پذیرد (حبیبی، سیدمحسن، ۱۳۶۷).

- باز زنده سازی (Renovation) یکی از اقدامات نوسازی است که وظیفه آن، انجام مجموعه فعالیت‌هایی است که ساختارهایی نو را به جای بناهای قدیمی می‌نشانند.

۳ - پاسپرس، کارل، کنفوسیوس، ترجمه سمیعی، ۱۳۶۳، ص ۵۰

۴ - حجت، ۱۳۸۰، ص ۱۶

می‌توان امیدوار بود که در بافت‌های تاریخی شاهد حیات باشیم.

ضرورت، باور و نیاز عواملی اند که در صورت جمع شدن در کنار هم، حقانیت آن ایده یا نظریه (احیا و باز زنده سازی بافت‌های تاریخی) را اثبات خواهند کرد.

حوزه نفوذ احیائیز نسبتاً گسترده است، و می‌تواند در ساخت کالبدی، اقتصادی، و در نهایت فرهنگی - اجتماعی بروز یابد.^(۱)

احیای کالبدی - کاربردی با حفاظت فیزیکی بافت و بنا و به تبع آن، استفاده عملکردی مناسب از ساختمان و محدوده بافت انجام می‌شود. در ابتدا، صرفاً حفظ بنا و نگهداری آن به عنوان یک شیء موزه‌ای مطرح بود، در ادامه، استفاده از فضا براساس عملکرد گذشته صورت می‌گرفت. با گذشت زمان، برای عملکردهای جدید مورد استفاده واقع شد. این فرایند به احیای کاربردی انجامیده است که می‌تواند عرصه‌های مختلف سکونت، اداری، فرهنگی، گردشگری و... را دربرگیرد.

در ساخت احیای اقتصادی، نگاهی به دنبال تخریب و ساخت و ساز جدید برای ایجاد رونق اقتصادی بود، در صورتی که دیدگاه مقابل، احیای اقتصادی را در گذر از حفاظت و بهسازی، و تا اندازه‌ای نوسازی کالبدی دنبال می‌کرد. با مرور زمان، خوشبختانه تخریب بافت برای رفع فرسودگی، عدم کارایی خود را نشان داد و دیدگاه دوم غالب شد.

احیای فرهنگی اجتماعی با حضور مردم، پیوند با حافظه تاریخی، و باز تولید هویت و موقعیت اجتماعی گذشته به دست می‌آید. در این حالت، فضا برای زندگی و حرکت آماده می‌شود، جرایم کاهش می‌یابند و حس مکان در فضا عینیت پیدا می‌کند. نکته مهم، دمیدن روح حیات در کالبد قدیم است که می‌تواند عرصه‌های مختلف سکونت، اداری، فرهنگی، گردشگری و... را دربرگیرد. این امر با ایجاد اعتماد مردم به فعالیت‌های حفاظتی در بافت آغاز، و در ادامه می‌تواند با امیدواری و رضایتمندی مردم به سر زندگی بافت انجامد.

برخی افراد احیای فرهنگی - اجتماعی را بستر احیای کالبدی - کاربردی، و اقتصادی - مالی می‌دانند که بدون توجه به آن امکان دستیابی به احیای کالبدی و اقتصادی میسر نیست.

احیا به تمهیداتی نیاز دارد که نه از جنس کالبد است و نه اقتصاد. باید منطقه را به مکانی مناسب برای زندگی و حرکت تبدیل کرد و با تزریق کاربریهای مورد نیاز که زمینه ساز گردهمایی و مبادلات فرهنگی است، مردم را در بافت نگه داشت.

گروه‌های موثر در امر احیای بافت‌های تاریخی، عبارت

اند از مردم، مسئولان و کارشناسان امر احیا، که نوع نگاه و رویکرد و نیز فعالیت گروه‌های اجتماعی یاد شده در بافت، سرنوشت احیا را رقم خواهد زد.^(۲)

به نظر یکی از نظریه پردازان امور مرمتی:

دولت، اعم از راهبرداران (استراتژیست‌ها) تا مجریان، قادرند، امر احیای کالبدی - کاربردی و اقتصادی - مالی را با سرمایه گذاری و تصویب قوانین حمایتی - هدایتی شتاب بخشند؛ در ساحت اجتماعی - فرهنگی نیز، از این توانایی برخوردارند که فضای فرهنگی جامعه را برای احیا مناسب کنند.

کارشناسان می‌توانند امر احیا را در راستای مولفه‌های علمی و حقوقی از لحاظ نظری تبیین و با طراحی مناسب در همه زمینه‌ها، اعم از فیزیکی - کاربردی و اقتصادی - مالی، و اجتماعی - فرهنگی، فضای بافت تاریخی را به مکان زندگی و کار تبدیل، و با ارائه قوانین حقوقی مورد نیاز، حمایت دولت از بافت را نهادینه کنند.

آنچه از عهده مردم بر می‌آید، تحقق امر احیا در هر سه ساحت، و در راستای مولفه‌های علمی - حقوقی، اقتصادی - مدیریتی، و اجتماعی است.^(۳)

مورد پژوهی

این نوشتار پیامد بررسی امر احیا (در ساحت‌های مختلف و بخصوص فرهنگی - اجتماعی) با توجه به نقش حاملین آن، یعنی دولت، کارشناسان، و مردم در بافت قدیم یزد است. برای این منظور به بررسی آرا و دیدگاه مسئولان و کارشناسان از یک سو، و مردم از سوی دیگر، در خصوص بافت و چند پروژه مرمتی در محدوده تاریخی می‌پردازد.

تاریخچه اقدامات حفاظتی

شهر یزد یکی از شهرهای تاریخی ایران است که در عین حال که از پیامدهای توسعه‌های جدید بهره‌مند شده است،

۱ - این تقسیم بندی از کتاب Rivotization Historic urban Quarters، تالیف Steven Tiesdell و همکاران مستقیماً برداشت شده است. تقسیم بندی دیگری هم می‌توان برای این کار ارائه داد که در این نوشتار از آن چشم پوشی شده است.

۲ - این تقسیم بندی از نگارنده است ولی در مقاله "اصطلاح‌شناسی نوسازی و بهسازی شهر" به قلم آقای مهدی توسلی در مجله هفت شهر، سال دوم، شماره سوم، بهار ۸۰، با عنوان ارکان موثر در فرآیند نوسازی و بهسازی به مردم، دولت و مدیریت شهر، برنامه ریزان و طراحان شهری اشاره شده است.

۳ - فلاسکی، محمد منصور، فردایی برای نیم قرن تجربه مرمت، ۱۳۸۰، ص ۱۰۵.

فعالیت‌های مربوط به احیای بافت‌های تاریخی در آن، در مقایسه با دیگر شهرهای کشور، مناسب‌تر انجام گرفته است. توسعه در این شهر، مطابق با آنچه در دیگر شهرهای کشور صورت گرفت، به تدریج به گسترش افقی شهر انجامید. این گسترش عمدتاً از دوران پهلوی شروع شد، که مراکز محله‌ای را از بافت محله به کنار خیابانهای جدیدالاحداث کشاند و با کوچ و مهاجرت اهالی نسبتاً متمول محله‌ها، و خرید زمین و ساختن واحد مسکونی در مناطقی که به سرعت رو به رشد و گسترش بود، بافت‌های تاریخی را کم کم از سکنه اصلی خالی کرد. ارائه خدمات برای فضاهای شهری جدید کم کم سرانه خدمات محله‌های بافت‌های تاریخی را به شدت تنزل بخشید، و مهاجرت افراد غیربومی به محله‌های تاریخی با توجه به ارزان بودن قیمت واحد مسکونی استیجاری و یا تملیکی، رو به گسترش نهاد.

اقدامات حفاظتی در دوره نخست (سال ۱۳۶۵)، براساس طرح مهندس توسلی در محدوده یکی از محله‌های تاریخی یزد (فهادان)، عملاً به روان بخشی گذرها و ایجاد سهولت در رفت و آمد اتومبیل در کوی فهادان انجامید.

در دوره دوم (سال ۱۳۶۷)، براساس طرح مهندس جبارنیا و همکاران، با کنار گذاشتن فهادان که طی طرح مهندس توسلی در خصوص آن تصمیم‌گیری شده بود، برای ۶ برزن دیگر بافت قدیم، و در کنار آن تا حدی بازار، سیاست‌گذاری صورت گرفت و با توجه به مشکلات بافت یعنی:

- وسعت فضاهای مخروبه؛
- رها شدن فضاهای با ارزش معماری؛
- کمبود خدمات؛
- قلت بازده اقتصادی؛
- عدم تدوین قوانین و مقررات حمایتی و هدایتی برای امر مرمت و احیا؛

- رشد منفی جمعیت در این محله‌ها؛

- فقر اقتصادی محله‌ها؛

- عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به علت اقتصادی نبودن آن؛ و عدم دسترسی‌های درون محله‌ای، طرح جامع بافت تاریخی را با عنوان بهسازی، چنان تهیه کرد که گام‌های مربوط به احیا و مرمت عمدتاً بر دوش دولت قرار گرفت.

در دوره سوم، با توجه به طرح‌های مهندس توسلی و مهندس جبارنیا (طرح جامع بافت قدیم نیز، هر چند تا اندازه‌ای ناقص، موجود بود) و با محوریت استانداری و سازمان میراث فرهنگی، و حضور عده‌ای از کارشناسان که به مسائل بافت اهتمام جدی داشتند، عملیات اجرایی براساس طرح با سرعت (و البته تا حدی بدون دقت) شروع شد و

حاصل آن انجام کارهای مختلف و متفاوتی بود.^(۱) بررسی آنچه در سه دوره یاد شده صورت گرفت (و هنوز هم در حال انجام است)، نشان می‌دهد که احیای بافت‌های تاریخی به صورت ساختاری رشد و توسعه نمی‌یابد و می‌توان گفت:

- ۱- شهر یزد نیز با تضاد توسعه و حفاظت روبروست؛ یعنی، توسعه در یزد عملاً با گسترش افقی شهر و صرف بودجه و هزینه در زمینهای خالی که در نهایت بافت‌های جدید را شکل داده، انجام شده و حفاظت نیز محدوده بسیار ناچیز بافت تاریخی را پوشش داده است.
- ۲- در بافت‌های مسکونی اصلاً تحولی دیده نشده است و تنها شاهد انجام چند طرح آماده سازی با عنوان جمع‌هستیم، که هیچ کدام به مرحله اجرا نرسیده است. در خصوص این طرحها حرف و حدیث فراوان است که در این مقال نمی‌گنجد. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که در ناحیه تاریخی یزد درصد کاربریها به شرح جدول زیر است:

جدول کاربری اراضی بافت تاریخی یزد^۳

شماره	نوع کاربری	درصد
۱	مسکونی	۶۶٪
۲	حمل و نقل و ارتباطات	۱۴/۵٪
۳	رفاهی	۱۲/۸٪
۴	صنعتی (تولید)	۵٪
۵	آموزشی	۲/۷٪
۶	فضای باز	۲/۲٪
۷	تاسیسات	۱/۷٪

از این جدول برمی‌آید که:

- برخلاف بافت‌های جدید که حداکثر ۵۰٪ به فضای مسکونی تعلق دارد، در بافت تاریخی ۱۶٪ اضافه بر آن به فضای مسکونی اختصاص داده شده است؛
- در بافت قدیم، فضای باز شهری تنها ۲/۲٪ را به خود اختصاص داده است؛
- حمل و نقل و ارتباطات با ۱۴/۵٪، فضای، درصد کمتری را از آنچه در بافت‌های جدید اشغال می‌کند دربرگرفته است.
- با توجه به تغییرات اجتماعی، اقتصادی، و عادات زندگی،

۱- نگارنده، احیای بافت تاریخی از رویا تا واقعیت، ۱۳۸۱، ص ۷۷.

۳- کلاتری خلیل آباد، حسین، برنامه ریزی مرمت ناحیه تاریخی شهرها، ۱۳۷۸، ص ۲۱۷.

واحدهای قدیمی جوابگویی رفع نیازهای ساکنین نیست و ایجاد تغییراتی در فضای داخلی واحدها الزامی است، این تغییرات باید با حفظ هویت کالبدی صورت پذیرد و تصویر کلی کالبدی آن را حفظ کند.

امروزه خانواده‌ها اکثراً به صورت هسته‌ای و تک خانواده در یک واحد مسکونی زندگی می‌کنند؛ به همین علت واحدهای مسکونی بزرگ با ظرفیت اسکان چندین خانوار، برای تطبیق با عملکرد تک خانواری احتیاج به اصلاحات و مرمت دارند.^(۱)

تغییرات به وجود آمده در روابط افراد خانواده، استفاده از مبلمان، وجود وسایل سرمایشی و گرمایشی جدید که کلیه بخشهای خانه را در چهار فصل قابل استفاده کرده، مفاهیم تابستان نشین و زمستان نشین را از بین می‌برد. اهمیت یافتن فضای سرویس (آشپزخانه، توالت و حمام)، استفاده از آب لوله کشی و فاضلاب شهری که میزان مصرف آب و تولید فاضلاب را بالا می‌برد، جملگی عواملی اند که تغییرات در زندگی امروز را معنی می‌کنند و این تغییرات را می‌توان به نحو مناسبی در فضاهای واحد مسکونی با حفظ هویت تعبیه کرد.^(۲)

۳. تزریق بیش از حد کاربریهای جدید در فضاهای کالبدی قدیم، گرچه از نظر فیزیکی سروسامانی به بافت داده است، ولی تعادل ساختاری حیات اجتماعی اهالی را بر هم زده است (مرمت کاربردی بنا و بافت‌ها حد تعادلی را می‌طلبند که اگر اضافه بر آن بار عملکردی به بافت و یا محله تزریق شود، زندگی عادی مردم دستخوش مزاحمت فعالیت‌های جدید خواهد شد).

۴. اشتیاقی در مردم برای بازگشت به این بافتها دیده نمی‌شود. در حالی که حضور مردم فضا را به مکان تبدیل می‌کند و آن را به بخشی زنده، پویا، و منظم در شهر تبدیل می‌کند.

۵. مشارکت مردم در امر احیا، یا عملاً وجود ندارد و یا بسیار محدود و مختصر است.

موضوع آزمون

بررسی آرای حاملین احیاء، یعنی مردم، مسئولان و کارشناسان، در این خصوص در شهر یزد و همچنین بررسی میزان موفقیت و تاثیر بخشی از پروژه‌های اجرا شده در بافت موضوع آزمون را تشکیل می‌دهد که در قالب پرسشنامه‌های تنظیمی با نظرخواهی از آن‌ها صورت پذیرفته است.^(۳)

برای این منظور، سه نوع پرسشنامه مشروح در زیر به منظور نظرخواهی تنظیم شد:

۱. پرسشنامه مربوط به آرای کلی مسئولان و کارشناسان در خصوص امر احیا؛

۲. پرسشنامه مربوط به آرای مسئولان و کارشناسان در مورد بخشی از پروژه‌های طراحی و یا اجرا شده در: - ساماندهی میدان امر چخماق یزد (این پروژه در مقیاس شهر کاربرد دارد).

- ساماندهی بلوار بسیج (این پروژه یکی از مسیرهای اصلی تردد در شهر است).

- طراح راهبردی محله تل (این محله یکی از محله‌های تاریخی یزد است).

- طراحی بوستان فهادان (نقش پارک محله‌ای را ایفا می‌کند).

- روان بخشی کوچه منارگلی (یکی از مسیرهای رفت و آمد سواره و پیاده داخل بافت است).^(۴)

۳. پرسشنامه مربوط به نظرهای مردم در مورد پروژه‌های یاد شده.^(۵)

پس از انجام مراحل آزمون اولیه، در نهایت پرسشنامه‌ها به وسیله مسئولان و کارشناسان و همچنین مردم از طریق گروه همکاران پر شد. پرسشنامه حاوی گویه‌ها و پرسشهایی بود که در آزمونهای اولیه از طریق مردم و مسئولان و کارشناسان مطرح شده بود.

ویژگی پرسشنامه‌ها:

پرسشنامه مربوط به نظرهای کلی مسئولین و کارشناسان:

این پرسشنامه دارای محورهای اساسی زیر بود که با توجه به اهمیت آن در مورد هر کدام توضیحی لازم است.

الف: حیات در بافت تاریخی یزد

۱ - این که بتوانیم زندگی جدید را در قالب بافت قدیم بریزیم، مشکل به نظر می‌رسد و شاید شدنی نباشد. باید بررسی کرد که چه نوع زندگی توسط مردم در بافت وجود داشته است، و روح آن زندگی را دریافت و شهد آن را چشید. این بحث را به وقت دیگری و می‌گذاریم.

۲ - جبارنیا و همکاران، طرح بهسازی بافت قدیم یزد، ۱۳۷۱.

۳ - در خصوص پرسشنامه، ذکر این نکته ضروری است که برای دستیابی به دیدگاه مسئولان، کارشناسان و مردم به صورت واقعی، و یا به قول الکساندر Paternal پرسشنامه باید مراحل دیگری را اعم از مصاحبه و یا پرسشنامه تکمیلی طی می‌کرده که در این تحقیق با توجه به موردی بودن مطالعه به آن پرداخته نشده است. از این رو، ضرورت ادامه تحقیق و بررسی در موارد دیگر تا دست یابی به نتیجه نهایی ضروری است.

۴ - پروژه‌های انتخابی هر کدام ویژگی خاصی (از نظر کمیت و نوع کار انجام شده است) داشت و سعی شد به نحوی انتخاب شود که کاربریهای مختلف را دربرگیرد. همانطور که ملاحظه می‌شود، میدان امیر چخماق و بلوار بسیج عملکرد شهری دارند و سه پروژه محل تل، بوستان فهادان، کوچه منارگلی عملکرد محله‌ای خواهند داشت.

۵ - پرسشنامه‌ها به پیوست این مقاله آمده‌اند.

میزان فرسودگی، امکان بازسازی و امکان ایجاد حیات در بافت، در این محور جای گرفته بود.

ب: احیای بافت تاریخی یزد:

ضرورت یا عدم ضرورت احیا و نوع آن، اعم از اجتماعی - فرهنگی، تاریخی، کالبدی، اقتصادی و یا مدیریتی سؤال بالا را پوشش می‌داد.

ج: مشکلات بافت تاریخی یزد:

نوع مشکلات اعم از اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، امنیتی و... در این سؤال مطرح بود.

د: راهکارها و پیشنهادها در خصوص احیا:

پیشنادهای مختلف در زمینه‌های متفاوت در این سؤال آمده بود.

ه: مشارکت مردمی:

اصل مشارکت مردمی و نحوه فعالیت مردم و میزان آن، محتوای این پرسش را تشکیل می‌داد.

و: صنعت گردشگری:

این که ورود گردشگران به بافت ضروری و مفید است و به احیا می‌انجامد یا خیر، در این سؤال مطرح شده بود.

ز: نقش سازمان اوقاف در بافت.

ح: نقش بافت در توسعه شهر:

آیا احیای بافت به توسعه شهر می‌انجامد، یا دست کم این دو همراستایند؟

ت: احیا و مردم:

آیا واگذاری امر احیا به مردم، از نظر مسئولان و کارشناسان امر پذیرفته شده‌ای است؟^(۱)

پاسخ پرسشهای بالا، دیدگاه مسئولان در خصوص نوع احیا را مشخص می‌کرد.

پرسشنامه در خصوص ۵ پروژه یاد شده در بالا:

این پرسشنامه را هم باید مردم و هم مسئولان و کارشناسان پرکنند.

محورهای عمده پرسشنامه در خصوص مردم:

- میزان استفاده از فضای یاد شده؛

- میزان رضایتمندی از کار انجام شده؛

- تاثیر پروژه بر محله و شهر؛

- پیشنهاد برای بهبود و یا اصلاح پروژه

- میزان اعتماد مردم به دولت و دست اندرکاران طراحی و اجرا.^(۲)

محورهای عمده پرسشنامه در خصوص مسئولان و کارشناسان:

- سابقه تاریخی و گذشته کار؛

- میزان اطلاع از طراح، مجری و وضعیت پروژه از نظر اقتصادی؛

- تاثیر آن در محله، منطقه و شهر؛

- موانع و مشکلات؛

- نقش مردم و میزان مشارکت آن‌ها در طراحی و اجرا.

برای مشخص کردن جامعه آماری، فهرست مسئولان و کارشناسانی که در امر احیای بافت‌های تاریخی فعال بوده‌اند. و یا نقش داشته‌اند تدوین و سعی شد حتی المقدور کامل باشد. برای این منظور، مدیران و کارشناسان شهرداری، شورای شهر، سازمان زمین و مسکن، سازمان مسکن سازان، سازمان میراث فرهنگی، دانشکده معماری، و نیز مدیران خدمات زیربنایی، چون گاز و برق و... در جامعه آماری قرار داده شد. برای کارشناسان نیز عمدتاً مهندسان مشاور حقیقی و حقوقی که به نحوی در پروژه‌های یاد شده فعال بوده‌اند و یا سایر کارشناسانی که مستقیماً در این پروژه‌ها نقش نداشته ولی از اجزای جامعه آماری کارشناسان شهر به حساب می‌آمدند، در نظر گرفته شدند. فرمهای پرسشنامه را ۲۴ نفر از مسئولان و ۱۶ نفر از کارشناسان پرکردند.

باید گفت که بسیاری از مسئولان خود نیز به عنوان کارشناس در جای دیگری مشغول به کار بودند. (در مورد کارشناسان و مسئولان، جامعه آماری به صورت کامل در نظر گرفته شدند، یعنی تقریباً کلیه واجدین شرایط پرسشنامه را پرکردند).

در خصوص مردم نیز گروه همکاران با مراجعه به محل، فرم‌های مربوطه را از سوی مردم پر کردند و تعداد پاسخ دهندگان از حداقل ۳۰ نفر تا حداکثر ۷۰ نفر در نوسان بود؛ انتخاب اهالی نیز کاملاً به صورت تصادفی صورت گرفت.^(۳) نتایج نظرخواهی از کارشناسان و مسئولان در خصوص بافت - در مجموع جدول گویای جمع بندی آرای کارشناسان و مسئولان است.

۱ - توضیح این نکته ضروری است که از نظر نگارنده، سه نوع احیا وجود دارد:

نوع اول: احیا توسط دولت برای مردم؛

نوع دوم: احیا توسط دولت و مردم؛

نوع سوم: احیا توسط مردم.

۲ - معمولاً در تحقیقات تجربی، حداقل حجم نمونه برای تعمیم نتایج به کل جامعه آماری، ۳۰ نفر تعیین می‌شود تا به این ترتیب، نمونه از توزیع نرمال برخوردار باشد. در بافت، به دلیل نزدیک بودن چهارها و ارزشها (وجود فرهنگ مشترک) و متاثر از ارتباطات اجتماعی نسبتاً قوی درون محله‌ای، واریانس صفات مورد بررسی در سطح حداقل است، و در نتیجه انتخاب نمونه به دقت و صرف هزینه نیازی ندارد. صحبت با دست کم ۳۰ نفر از اهالی با استفاده از پرسشنامه که حاوی سئوالات و گویه‌ها بود به راحتی میسر شد. برای انتخاب پاسخگویان نیز از روش تصادفی استفاده شد.

۳- پاسخگویان از ۶۶ نفر زن و ۱۳۸ نفر مرد تشکیل شد و سعی شد پاسخگویان عمدتاً اهل محل باشند.

جدول نظرهای کارشناسان و مسئولان در خصوص مسائل کلی بافت

محور	نظرات کارشناسان و مسئولان
حیات در بافت تاریخی	بافت تاریخی تا حدی فرسوده ولی قابل بازسازی و حیات است.
احیای بافت	- احیا ضرورتی اجتماعی، فرهنگی، تاریخی، اقتصادی و نهایتاً کالبدی است - توجه به بعد مدیریتی، حاکمیتی آن نیز حائز اهمیت است.
مشکلات	۱. از بین رفتن یکپارچگی فرهنگی، پایین بودن قیمت زمین ۲. کمبود خدمات، نبود امنیت اجتماعی، غیربومی بودن بافت جمعیتی ۳. مشکلات ترافیک، فقدان ارزش افزوده، عدم برخورداری از حداقل جمعیت لازم
راهکارها	۱. عزم کلی مسئولان و کارشناسان، اعتماد مردم به مسئولان، آموزش مردم، تزریق عملکردهای جدید و گردشگری، حفظ ارزشهای تاریخی ۲. تخریب بناهای فرسوده، بازگشت مردم بومی مهاجر، واگذاری امور بافت به مردم
مشارکت مردمی	- پس از اعتمادسازی، تحت نظر کارشناسان و مسئولین به صورت گسترده امکان پذیر است - واگذاری مطلق امور به مردم به هرج و مرج می انجامد
گردشگری	علاوه بر رونق اقتصادی، باعث صدور فرهنگ به کشورهای دیگر می شود
نقش بافت در توسعه شهر	بافت قدیم محل هزینه سرمایه است، و پس از سرمایه گذاری کلان می تواند به مثابه مزیت شهر و استان در توسعه باشد.
احیا و مردم	- با واگذاری عمل احیا به مردم، مدیریت شهری دولت و شهرداریها تضعیف می شود.

نتایج نظرسنجی مردمی پیرامون پروژه های اجرا

شده در یزد

میدان امیر چخماق

در نظرخواهی انجام شده از مردم که تقریباً صد درصد بومی و ساکن محله بودند، اکثر مردم ضمن آگاهی از تغییرات ایجاد شده، در بیشتر موارد اقدامات انجام شده را درست و بجا نمی دانند. غیر از یک مورد، که از تغییرات بازارچه ابراز رضایت کرده اند، در مجموع از اقدامات انجام شده راضی نیستند؛ اما به طور کلی، وضعیت فعلی را بهتر از گذشته می دانند، ضمن آن که این اقدامات را هزینه اضافی می دانند که به دولت تحمیل شده است. اکثر مردم در خصوص این پروژه طرحی غیر از طرح کارشناسان ارائه می دادند.

بوستان فهادان

اکثر کسانی که در این نظرخواهی شرکت کرده اند، سالیان متمادی در این فضا زندگی کرده و با آن در ارتباط بودند. این افراد مشکل عمده این محله را رواج استعمال مواد مخدر، فقدان بهداشت، و نورپردازی نامناسب می دانند. ولی در مجموع اقدامات انجام شده را مثبت ارزیابی می کنند.

کوچه منارگلی

در این نظرخواهی غالب افراد شرکت کننده بومی اند. در این محله، تعدادی از افراد به زیانهای مالی وارد آمده به آنها ناشی از انجام پروژه اشاره کرده اند که مسئولان در این زمینه اقدام خاصی نکرده اند. ولی در مجموع، غالباً انجام پروژه را از زاویه منافع اقتصادی حاصل از آن مثبت ارزیابی کرده اند. با این که امکان ورود ماشین در محله برخلاف گذشته فراهم آمده است، ولی مردم هنوز کیفیت معابر را مناسب نمی دانند. در مورد نماندگی معابر نیز، نظرها به طور کلی مثبت بوده است. از لحاظ نورپردازی در شب، ضمن آن که وضع فعلی بهتر ارزیابی شده ولی مردم هنوز آن را مناسب و کافی نمی بینند.

محله تل

در این نظرخواهی که اکثر افراد بومی محل بوده و بیشتر از ۱۵ سال در این محله سکونت داشته اند، اقدامهای دولت مفید دانسته شده و اقدامات مثبتی چون مرمت خانه گلشن، احداث هتل، کتابخانه، پارکینگ، ورزشگاه و گازکشی محله را بر شمرده اند. ناخوشنودی و شکایتهای مردم از محله بیشتر به واسطه عواملی چون: حضور افراد غیربومی، کمبود فضای

تجاری، فرسودگی بناها، عدم امنیت، کیفیت نامطلوب معابر، فقدان فضای سبز و فضاهای فرهنگی - ورزشی، فقدان بهداشت، نورپردازی نامناسب و فرسودگی لوله‌های آب بوده است.

بلوار بسیج

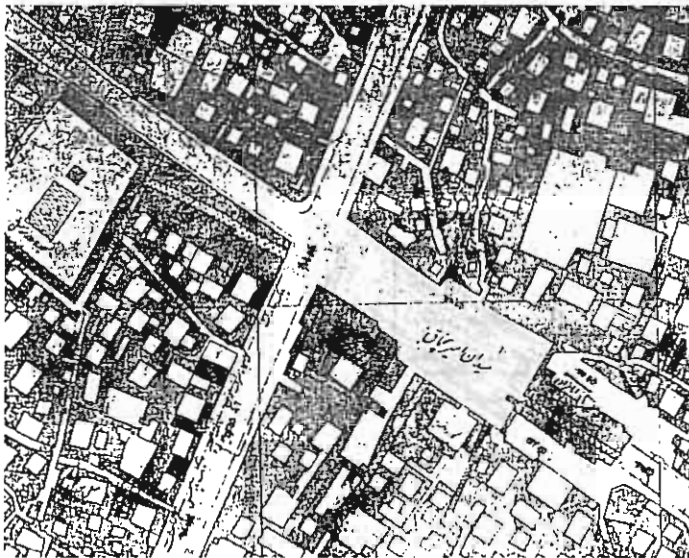
در این نظرخواهی نیز مانند نظرخواهیهای پیشین، اکثر افراد بومی اند (در این نظرخواهی میزان تحصیلات اکثر افراد شرکت کننده زیر دیپلم متوسطه بوده است).

بیشتر آنها از بلوار به صورت سواره استفاده می‌کنند که غالباً در مسیر خرید، به سبب نزدیک بودن به مرکز شهر و واقع بودن این بلوار در مسیر محل کار یا تحصیل از آن عبور می‌کنند. ضمناً، به مواردی چون خلوتی مسیر نیز اشاره شده است. اما به طور کلی، کاربری فعلی را بهتر از گذشته می‌دانند؛ ضمن آن که از نورپردازی مسیر در شب انتقاد کرده‌اند. ضمناً،

وضعیت کنونی را به لحاظ فرهنگی بهتر از گذشته عنوان کرده و از زاویه لحاظ اقتصادی نیز همین نظر غالب است.

در نظرخواهیهای انجام شده از مردم در خصوص پروژه‌های یاد شده حول محورهای زیر اتفاق نظر وجود دارد:

۱. دولت متولی احیای بافت تاریخی است؛
۲. فعالیت دولت در زمینه احیای بافت تاریخی باید بیشتر شود و سرمایه‌گذاری مناسبتری انجام دهد؛
۳. به سبب عدم اطمینان و بی‌اعتمادی به دولت، نقشی برای خود در احیای بافت قائل نمی‌شوند؛
۴. در خصوص اقدامات انجام شده، ضمن تأیید و ارائه نظرهای تکمیلی، رضایت چندانی ندارند و معتقدند باید اقدامات پرمه‌تر و مناسبتری صورت پذیرد. در این خصوص، غالب پیشنهادهای مردم، رسیدگی به وضعیت بهداشت، احداث فضای سبز، برقراری امنیت، پاکسازی کالبدی و تامین خدمات زیربنایی بوده است.

میدان امیر چخماق قبل از احداث خیابان کشی دو طرف تکیه (خام زاده، ۱۳۷۴)

پلان محدوده طرح بلوار بسیج (مشاور امین، ۱۳۷۶)

بدنه سازی بلوار بسیج

گذر محله تل

جمع‌بندی نظرها و آرای مردم در خصوص ۵ پروژه پیشنهادی

منطقه	دولت و احیا	پیشنهادها	ارزیابی عملکرد دولت
میدان امیر چخماق	- احیای بافت توسط دولت با صرف هزینه و ارائه خدمات - عدم دخالت مردم در احیای بافت	- جلب گردشگر - حفظ بافت - تامین بهداشت - تامین امنیت	- از اقدامات انجام شده رضایت ندارند ولی وضع فعلی را بهتر از گذشته می‌دانند
بوستان فهادان	- احیای بافت توسط دولت با صرف هزینه و ارائه خدمات و کمک مردم - عدم واگذاری کامل امر احیا به مردم	- سرمایه‌گذاری اقتصادی - احداث فضای تفریحی ورزشی و سبز - برقراری امنیت - خرید و تغییر کاربری خانه‌ها - حفاظت از بافت	- اقدامات انجام شده در مجموع مناسب بوده است
کوچه منارگلی	- احیای بافت توسط دولت با صرف هزینه و ارائه خدمات و کمک مردم - عدم واگذاری کامل امر احیا به مردم	- احداث مکانهای تفریحی ورزشی - توجه مسئولان به بافت - برقراری امنیت - تامین بهداشت	- اقدامات انجام شده در مجموع مثبت بوده است
محله تل		- ایجاد فضای سبز، - ایجاد تجهیزات و خدمات شهری - بهسازی وضعیت معابر و نورپردازی - احداث فضاهای تجاری، فرهنگی، ورزشی	- اقدامات انجام شده در مجموع مورد قبول بوده است
بلوار بسیج	- احیای بافت توسط دولت با صرف هزینه و ارائه خدمات و کمک مردم - عدم واگذاری کامل امر احیا به مردم	- احداث مکانهای تفریحی، ورزشی و سبز - احداث فضای تجاری، رفاهی، مسکونی - بازسازی مخروبه‌ها و بناهای قدیمی - رسیدگی به کیفیت نورپردازی - تامین بهداشت - خارج کردن افراد غیر بومی	- از اقدامات انجام شده در مجموع اظهار رضایت شده است

بوستان فهادان

مسجدالرحمان محله تل

وضعیت بازارچه در سال ۱۳۳۵

جمع‌بندی نظرهای کارشناسان و مسئولان در خصوص پروژه ها
نظر مسئولان درباره ۵ پروژه پیشنهادی

مشکلات	پیشنهادها	اهداف و فعالیتهای صورت گرفته	منطقه
<ul style="list-style-type: none"> - عدم هماهنگی مسئولان - کمبود بودجه - عدم کارشناسی دقیق - ترافیک - طولانی بودن زمان اجرای پروژه - کاربریهای غیر مرتبط در منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - تعیین مقیاس پروژه - اتخاذ سیاستهای کلی و برنامه ریزی دقیق - تشکیل کادر متخصص و مجرب - طراحی اصولی میدان - سازماندهی بافت - توسعه عملکرد تجاری در امتداد احیای حسینیه - نظرخواهی از مردم - جلب گر دشتگران 	<ul style="list-style-type: none"> - اصلاح کاربریهای اطراف میدان - توجه به ارزشهای بافت - ایجاد فضای تجمع مردم - تبدیل فضا به عنصری نشانه‌ای - پاسخگویی به نیازهای شهر جامعه 	میدان امیر چخماق
<ul style="list-style-type: none"> - نورپردازی نامناسب - اجرا و امکان‌گزی نامناسب - ورودیهای نامناسب - پوشش گیاهی نامناسب - عدم امکان استفاده سالمندان و کودکان 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پارکهای چند منظوره - استفاده از استانداردهای کشورهای پیشرفته - نورپردازی مناسب - استفاده از پوشش گیاهی مناسب - برقراری راهبردهای مناسب - ایجاد مراکز تجاری 	<ul style="list-style-type: none"> - احیای بافت با کمترین تخریب - ایجاد فضاهای مورد نیاز مردم - ایجاد پارک محله‌ای - پاسخگویی به نیازهای مردم 	بوستان فهادان
<ul style="list-style-type: none"> - فرسودگی بدنه‌ها - بدنه‌سازیهایی یکنواخت - شرایط نامطلوب - بهداشتی - زیست محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> - احیای فضای سبز و باغهای قدیمی - استفاده از آب نما، فواره، باغچه و... - جایگزینی بناهای فاقد ارزش با پارکهای محله‌ای 	<ul style="list-style-type: none"> - احیای کوچه‌ها - سهولت دسترسی - جلوگیری از تخریب بافت - ایجاد جاذبه برای ساکنان - اصلاح معابر و زیباسازی آنها - بهبود وضعیت اقتصادی 	کوچه سنارکلی
<ul style="list-style-type: none"> - عدم آگاهی از تجربه‌های جهانی - عدم هماهنگی مسئولان - عدم کارشناسی دقیق - عدم آگاهی و مشارکت مردم - مسائل فرهنگی و حقوقی - کمبود امکانات و عدم نظارت کافی، - مشکلات نظارتی - اتخاذ راهبردهای نامناسب - عدم توجه به بناهای قدیمی 	<ul style="list-style-type: none"> - تداوم طراحی جدید در کنار بافت قدیم - جلوگیری و اصلاح فرسایش‌های کالبدی - تغییر کاربریها در سطح خرد و کلان - مشارکت مردم و توجه به نیازهای روز - اجرای طرح با توجه اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد خدمات مورد نیاز - پاسخگویی به نیازهای روز جهت ایجاد پویایی در محله 	محله نل
<ul style="list-style-type: none"> - اجرای نامناسب - از هم گسیختگی بافت - تخریب و کاهش قیمت زمین - عریض بودن بلوار - عدم هماهنگی مسئولان - عدم کارشناسی دقیق - کمبود بودجه - عدم آگاهی مردم و مشارکت آنها، - عدم نظارت کافی - مشکلات فرهنگی و حقوقی 	<ul style="list-style-type: none"> - مطالعات مجدد - بدنه‌سازی - اهمیت دادن به نظر مردم - توجه به مقیاس - عدم تخریب و احیای بناهای فرسوده - برنامه ریزی - ساماندهی کاربریها (بخصوص تجاری) - ایجاد پیوند دو طرف بلوار 	<ul style="list-style-type: none"> - حل معضلات بافت - پاسخگویی به نیازهای شهری - کاهش مشکل ترافیک و ایجاد تحرک 	بلوار بسیج

توضیح: در طراحی و اجرای هیچکدام از ۵ طرح بالا، مردم و یا سازمانهای خصوصی دخالتی نداشته‌اند.

کارشناسان و مسئولین در خصوص این پروژه‌ها در موارد زیر اتفاق نظر دارند:

۱. عدم نظرخواهی از مردم در طراحی و اجرا، و در کنار آن نیاز به نظرخواهی و همکاری مردم در طراحی و اجرا؛
۲. کمبود بودجه دولت برای تکمیل پروژه‌های یاد شده و پروژه‌های مشابه؛
۳. بازننگری کارشناسی در خصوص طراحی پروژه‌ها؛

مقایسه نظر مردم با مسئولان و کارشناسان در خصوص ۵ پروژه اجرا شده در یزد میدان امیرچخماق

آنچه از نتایج نظرسنجی مردم در مورد میدان امیر چخماق استنباط شده، حاکی از آن است که مردم از اقدامهای انجام شده، علیرغم صرف هزینه رضایت ندارند، در حالی که مسئولان آن را اقدامی در جهت اصلاح کاربریها و مطرح شدن فضا به صورت یک نشانه شهری و فضای عمومی، و در جهت حفظ ارزشهای بافت می‌دانند.

پیشنهادهای مردم بیشتر جنبه نیازهای کالبدی و عملکردی داشته که البته در کنار آن عنصر گردشگری نیز مطرح شده است. در حالی که پیشنهادهای مسئولان در مورد این میدان، بیشتر جنبه زیربنایی داشته و در جهت سیاستگذارها و برنامه ریزی‌های کلی است، ضمن آن که نقش حضور مردم در این امر نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

بوستان فهادان

در مقایسه با نظرخواهی مردم با مسئولین و کارشناسان پیرامون بوستان فهادان، نظرهای اعلام شده تقریباً همسو و یکسان به نظر می‌رسد، به طوری که هر دو گروه طرح را تقریباً مثبت ارزیابی کرده و در مورد مشکلات این طرح نیز هر دو گروه به مواردی چون کمبود فضای بازی کودکان و تجمع سالمندان و فضای سبز، اشاره کرده‌اند و به تبع آن پیشنهادهای مطرح شده نیز هم راستا به نظر می‌رسد، که عمدتاً در جهت حل مشکلات مطرح شده است. ضمن آن که، مسئولان به جنبه‌هایی چون استفاده از تجارب جهانی، و توجه بیشتر به مکان‌گزینی طرح اشاره کرده‌اند، در حالی که پیشنهادهای مردم بیشتر در جهت رفع نیازهای کالبدی و عملکردی است.

کوچه منارگلی

این طرح از جانب مردم و مسئولان و کارشناسان تا حدودی مثبت ارزیابی شده و هر دو گروه به تاثیرهای مطلوب طرح به لحاظ تسهیلات ارتباطی و بهبود شرایط

اقتصادی اشاره کرده‌اند. در پیشنهادهای مطرح شده در هر دو گروه، اصلاح شرایط نامطلوب بهداشتی، توجه به بناهای ویران و فرسوده، و نیز توجه به فضای سبز ذکر شده است. اما، علاوه بر مسائل مشترک مطرح شده، مردم به کمبودهایی در مورد فضاهای مورد نیاز شهری، تفریحی، ورزشی،... و نیز مسئله امنیت نیز اشاره کرده‌اند، که در نظرهای کارشناسان و مسئولان به چشم نمی‌خورد.

محلہ تل

این محلہ طبق نظر کارشناسان و مسئولان، به دلیل عواملی چون بی توجهی مسئولان، بی توجهی به نیازهای روز، و مهاجرت اهالی از محل چندان مثبت ارزیابی نشده است، که در مورد مردم نیز همین امر صادق است. ولی، در مورد محاسن محل، کارشناسان به موضوع بازگرداندن مردم به بافت اشاره کرده‌اند، حال آن که مردم صحبت از حضور افراد غیربومی و یا به مسئله حل معضلات اجتماعی اشاره کرده، از عدم امنیت شکایت دارند. و در بخش مشکلات، کارشناسان به مسائلی چون عدم همخوانی طرح با بافت قدیم، یا دسترس‌سبهای نامناسب و مشکلات ترافیکی اشاره کرده‌اند؛ در حالی که مردم از فقدان بهداشت، فضای سبز، فضای تجاری، فرهنگی و ورزشی، فرسودگی بناها، و نورپردازی نامناسب،... شکوه کرده‌اند.

بلوار بسیج

در مورد طرح بلوار بسیج، نظر مردم نظر مثبت بوده و موضوعهایی چون مسائل ارتباطی، خلوتی مسیر و نزدیکی به مرکز شهر را برشمرده‌اند، در حالی که نظر کارشناسان و مسئولان به طور کلی عکس نظر مردم است؛ چنانچه به مسائلی چون از هم گسیختگی، شکاف بافت، و ضعف در طراحی محورها و شبکه‌ها اشاره کرده‌اند. ولی هر دو گروه آن را از زاویه حل مشکلات ترافیکی مثبت ارزیابی کرده‌اند.

پیشنهادهای مطرح شده از سوی دو گروه نیز حاکی از آن است که کارشناسان و مسئولان مسائلی چون ارزشهای بافت و از هم گسیختگی بافت، و در نتیجه توجه به پیوند اجتماعی و عملکردی دو سوی بلوار، برنامه ریزی، مطالعه مجدد و حضور مردم در احیا را در نظر داشته‌اند، در حالی که مردم از مخروبه بودن محیط، مشکلات امر بهداشت، کمبود فضاهای ورزشی، تفریحی، کیفیت نامطلوب معابر، سخن به میان آورده‌اند. ولی، هر دو گروه به لزوم ساماندهی کاربریهای تجاری بدنه بلوار اشاره کرده‌اند.

جمع‌بندی مقایسه‌ی نظرهای مردم با آرای کارشناسان و مسئولان در خصوص ۵ پروژه طراحی و اجرا شده

۱. از ۵ طرح اجرا شده، بوستان فهادان و کوچه منارگلی از مواردی است که بین نظر مردم و مسئولان در زمینه طرح و اجرا و نتایج پیامدهای آن، و پیشنهادهای اصلاحی تقریباً اتفاق نظر بیشتری برقرار است. (این امر نشان می‌دهد که هر چه اقدامهای حفاظتی به محدوده محله‌های مسکونی نزدیک‌تر شود و در ارتباط با زندگی مردم کاربرد داشته باشد، رضایتمندی مردم بیشتر حاصل می‌شود)

۲. در خصوص سه طرح بلوار بسیج، ساماندهی میدان امیر چخماق و همچنین محله تل اختلاف نظر مردم و مسئولان زیاد است.

۳. نظرهای ارائه شده از جانب مسئولان حاکی از آن است که:

- ارزشهای بافت از نظر کالبدی مهم است و باید به آن توجه کرد؛

- ارزیابی و بازنگری طرح از نظر کارشناسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛

۴. نظرهای ارائه شده توسط مردم حاکی از آن است که:

مسئولان و کارشناسان از یک سو، و مردم از سوی دیگر است؛ چراکه در یک نگاه:

۱. مردم در جریان کار مسئولان و کارشناسان قرار ندارند؛

۲. مردم در احیا عملاً نقشی بر عهده نگرفته‌اند؛

۳. امر احیا و باز زنده سازی بناهای بافت، عمدتاً فضاهای خدماتی را دربرگرفته است و نمونه واحدهای مسکونی احیا شده که می‌توانست به صورت مستقیم در زندگی مردم نقش ایفا کند، با تغییر کاربری، به عملکرد غیر مسکونی تبدیل شده است؛

۴. مردم به مسئولان و کارشناسان و حرفهای آنها اعتماد لازم را ندارند؛

۵. مردم دولت را متولی احیای بافت‌های تاریخی می‌دانند. (این نگاه نمایانگر فاصله بین نظرهای مردم و مسئولان است)؛

۶. مردم برخلاف نظر مسئولان، دیدگاه کارشناسی داشته‌اند، ولی نگاه کارشناسی آنها به بافت با نگاه کارشناسی مسئولان و کارشناسانی که عملاً در خدمت مسئولان‌اند، فرق می‌کند (جمع‌بندی نظرهای مردم در این مورد این موضوع را بازگو می‌کند)؛

جدول جمع‌بندی نظرهای مردم و مسئولان

نظرهای مسئولان	نظرهای مردم
- احیای بافت توسط مسئولان و کارشناسان برای مردم	- عدم اعتماد به مسئولان و کارشناسان - عدم توجه مسئولان به لزوم اطلاع رسانی به مردم
- قابل اعتنا نبودن نقش بافت قدیم در توسعه شهر - عدم تخصیص بودجه کافی برای امر احیا	- لزوم خدمات رسانی بیشتر مسئولان به بافت جدید - عدم توازن در ارائه خدمات به بافتهای جدید و قدیم
- مشروط بودن مشارکت مردم در امر احیا، به انجام وظیفه زیر نظر کارشناسان و مسئولین - هرج و مرج و ضعف مدیریت شهری در صورت واگذاری امر احیا	- عدم امیدواری برای انجام مشارکت عملی در احیا - متولی بودن دولت در امر احیا
- حفظ ارزشهای کالبدی - فرهنگی - هدایت طرحها در جهت تولید ارزش افزوده	- تامین نیازهای بهداشتی، خدماتی و امنیت بافت توسط دولت

۷. مردم نحوه خدمات رسانی بیشتر مسئولان به بافت‌های جدید را ملاحظه و عدم توازن در ارائه این نوع خدمات بین بافت قدیم و جدید را لمس می‌کنند؛

۸. مردم برای نیازهای بهداشتی، خدماتی و تأمین امنیت، اهمیت وافری قائل‌اند.

حاصل نگاه مردم براساس آنچه آمد، عدم اعتماد به مسئولان، عدم رضایت مندی نسبت به عملیات انجام شده در بافت، و عدم امیدواری به احیای بافت براساس سیاست‌های مسئولان

- طرحها باید نیازهای عملکردی، به خصوص فعالیت‌های تفریحی، ورزشی، فضای سبز و... را پاسخ دهند؛
- طرح و برنامه باید معضل امنیت را در بافت حل کند؛
- ایجاد بهداشت در بافت برای ادامه زندگی ضروری است.

جمع‌بندی کلی

حاصل کار نظرخواهی، حکایت از شکاف عمیقی دارد که نشان دهنده عدم همسویی و هم‌جهتی در احیای بافت بین

است. این نگاه مردم را به نقطه‌ای می‌رساند که می‌گویند: «وظیفه دولت است که با صرف هزینه زیاد در بافت به احیای آن بپردازد و مردم در این مورد وظیفه‌ای ندارند».

از سوی دیگر، مسئولان معتقدند که:

۱. باید بافت را برای مردم احیا کرد (این نگرش، نگاهی رعیت پروری است)؛

۲. مردم در صورتی می‌توانند در احیای بافت مشارکت کنند که زیر نظر کارشناسان و مسئولان انجام وظیفه کنند؛

۳. دولت برای مرمت و احیای بافت بودجه کافی ندارد.

۴. اگر کار احیا به مردم واگذار شود، علاوه بر تضعیف مدیریت شهری مسئولان، هرج و مرج در بافت پیش می‌آید؛

۵. باید کار کارشناسی دقیق‌تری در بافت انجام و ارزش کالبدی - فرهنگی آن حفظ شود؛

۶. طرحها باید چنان هدایت شوند که ارزش افزوده اقتصادی تولید شود؛

۷. در نظر مسئولان هنوز بافت تاریخی، در فرآیند توسعه شهر نقش چشمگیری ایفا نمی‌کند.

این نگرشهای متفاوت و گاه متضاد، سرنوشت بافت را چنان رقم می‌زند که علیرغم همت مسئولان و صرف هزینه‌های فراوان، متأسفانه احیای اجتماعی - فرهنگی، و تزریق خون حیات در کالبد بی روح بافت مشاهده نمی‌شود.

نتیجه گیری

با توجه به آنچه آمد، به نظر می‌رسد احیای بافت‌های تاریخی در حد احیای کالبدی - کاربردی صورت گرفته و برنامه‌ای برای ادامه این روند وجود دارد.

- ساحت دوم احیا، که احیای اقتصادی است به صورت ناقص با کمک محدود مردم، به نحوی غیر اصولی، در حال انجام است. با همه اینها، هنوز حیات در کالبد بافت دمیده نشده است. به نظر می‌رسد مشکل اساسی احیای فرهنگی - اجتماعی بافت باشد که در خصوص آن فقط گامهای اولیه برداشته شده است؛

احیای فرهنگی - اجتماعی، همانطور که گفته شد، براساس سازوکار نقش تعاملی حاملان توسعه و احیا یعنی مردم، کارشناسان و مسئولان استوار است.

طی یک دهه گذشته، در کشور خود شاهد تضاد دولت و مردم بوده‌ایم. این تقابل در دو برهه از تاریخ ۱۰۰ ساله کشورمان به تعامل تبدیل شده است:

۱. در دوره حکومت دکتر محمد مصدق

۲. در دوره پیروزی انقلاب اسلامی

عمر این پارادایم (الگو) خیلی محدود بوده، و بلافاصله

بعد از تغییر شرایط، بار دیگر وجه غالب روابط مردم و دولت را تضاد تشکیل داده است. نتیجه نظرخواهیهای انجام شده در بافت تاریخی یزد در خصوص ۵ پروژه یاد شده، گویای آن است که در حال حاضر نیز با این مشکل مواجه‌ایم.

مردم به دولت اعتماد ندارند، از کارهای انجام شده در بافت راضی نیستند، و در نهایت به اصلاح وضعیت بافت با روند فعلی امیدی ندارند. از این رو، ضمن شانه خالی کردن از زیر بار مسئولیت، تمام وظایف و مسئولیت‌ها را بر عهده دولت می‌گذارند.

دولت ما و مجموعه مسئولان (در مقیاس محلی و کشوری)، نوعاً اقتدارگرا هستند (هم در نظر و هم در عمل)؛ نحوه اعمال این اقتدار هم متأسفانه با قدرت همراه است. این نگرش، نمی‌تواند به مقوله مشارکت به صورت ساختاری بنگرد، چرا که مشارکت ذاتاً ساختار شکن قدرت است و شکستن قدرت، اقتدار دولت را تضعیف می‌کند؛ این روند با اندیشه‌ها و نحوه اعمال مدیریت دولتی ما همخوانی ندارد. از سوی دیگر، دولت با انفجار انتظارات مردم روبروست، در صورتی که واقعاً توانایی تامین آن را ندارد.^(۱) از سوی دیگر، ساختار کارشناسی دولت نیز متأسفانه توان پاسخگویی به نیازهای ساختاری و کارشناسی مقوله احیا در بافت تاریخی را ندارد. به نظر می‌رسد در این شرایط که دولت توان پاسخگویی به نیاز مردم بافت را، چه در زمینه اجرایی و چه در مقوله کارشناسی، ندارد و مردم نیز به عملکرد دولت اعتماد و اطمینان ندارند، مطرح شدن مقوله مشارکت از سوی دولت تنها به شانه خالی کردن از زیر بار مسئولیت می‌انجامد و این شیوه نگرش نگاه ساختاری به مقوله مشارکت و در نهایت حاکمیت واقعی مردم نیست.

حال این پرسش پیش می‌آید که با توجه به آنچه گفته شد چه باید کرد؟ در زیر پیشنهادهای اولیه‌ای مطرح می‌کنیم که امید است بتواند به احیای فرهنگی - اجتماعی بافت‌های تاریخی کمک جدی کند.

به نظر می‌رسد که اگر:

۱. مردم به صورت کامل در جریان اقدامات انجام شده از جانب مسئولان و کارشناسان قرار گیرند، ضمن شناسایی فضا

۱ - تفاوت دولت در کشورهای پیرامونی با دولت در کشورهای مادر، این است که در نظام‌های سرمایه داری لیبرال دموکرات و حتی سوسیال دموکرات، اقتدار دولت اصل پذیرفته شده است و دولت ابزار اعمال این اقتدار را نیز دارد، در آن کشورها قدرت دولت‌ها عمدتاً ناشی از تلفی مردم و مسئولان در خصوص ساختار دولت است؛ تواناییهای دولت نیز در اعمال قدرت خود از طریق سرمایه‌گذاری‌های کلان و تصویب قوانین لازم و ضروری و اقبال افکار عمومی به قدرت دولت، صورت می‌پذیرد.

و بافت‌های تاریخی، آموزش‌های لازم برای شناخت بیشتر مردم نسبت به فعالیت‌های احیا صورت پذیرد.

۲. ساختار مدیریتی و مشارکتی امر احیا در بافت تاریخی بازنگری شده است، به طوری که مردم در قالب نهادهای اجتماعی و مدنی موجود در بافت‌های تاریخی، از قبیل هیئت‌های سینه زنی، انجمن دوستداران میراث، شورای محل، هیئت امنای مسجد (همچنین نهادهای دیگر که این هیئت تاسیس می‌کند) در ساختار مدیریتی بافت و احیا، به عنوان رکن اصلی مطرح شوند.

۳. طرح‌های راهبردی و برنامه‌های مرمتی و احیای بافت در مقیاس کلان و خرد توسط کارشناسان مورد بازنگری قرار گرفته، و با توجه به دیدگاه‌های مردم، تحت مدیریت نهادهای مدنی تصمیم‌گیری در بافت انجام شود.

۴. دولت در تامین خدمات اساسی و زیربنایی بافت‌ها(به طوری که دست کم در مقایسه با بافت‌های جدید توازن و تعادلی در آنها دیده شود) همت جدی به خرج دهد و سیاست‌های حمایتی خود را برای احیای بافت در قالب تصویب قوانین لازم‌الاجرا بروز دهد، در این صورت:

می‌توان امیدوار بود که ضمن ایجاد اعتماد در مردم نسبت به مسئولان و تغییر نگرش مسئولان نسبت به احیای مقتدرانه بافت، شرایط حضور موثر مردم برای احیای بافت فراهم آید؛ به طوری که هر گونه فعالیت در بافت، اعم از مدیریتی، کارشناسی، مالی و... به مردم واگذار شود.

برای این که پیشنهادهای فوق بتوانند جنبه اجرایی و عملی به خود گیرند، می‌توان یک محله تاریخی را که شرایط مناسبی برای احیای اجتماعی - فرهنگی دارد، برای آزمون آنچه ذکر شد، انتخاب و امور (مدیریتی، کارشناسی، اجرایی) محله را در اختیار نهادهای مدنی موجود در محله (از قبیل شورای محل و...) در قالب یک ساختار واحد قرار داده و آن را تجربه کرد. بی‌گمان، این تجربه با توجه به فراز و فرودهایش، و اصلاحات و تغییراتی که عملاً در آن صورت می‌گیرد، مردم را در مقام متولیان اصلی احیای بافت قرار می‌دهد و حضور موثر آنها را دامن خواهد زد.

منابع

- توسلی، محمود، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران، ۱۳۶۰.
- توسلی، محمود، طراحی شهری در بافت قدیم یزد، ۱۳۶۲.

- توسلی، محمود، قواعد و معیارهای طراحی فضای شهری، ۱۳۶۶.

- افشار، ایرج، یادگارهای یزد، نشر ایرج.
- خادم زاده، محمدحسن، پروژه سامان دهی مجموعه امیر چخماق یزد، ۱۳۷۴.

- جبارنیا و همکاران، طرح بهسازی بافت قدیم یزد، ۱۳۷۱.
- فرخ زار و همکاران، گزارش عملکرد شهرداری ناحیه تاریخی در تعریض کوچه امام حسینی و منار گلی، ۱۳۷۱.

- فهیمی و فرخی، پروژه بررسی طرح تامین دسترسی خانه امام حسینی و کوچه منار گلی، ۱۳۷۱.

- دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، طرح جامع شهر یزد، ۱۳۵۱.

- فلامکی، محمدمنصور، باز زنده سازی بناها و شهرهای تاریخی، دانشگاه تهران، ج ۲، ۱۳۶۵.

- فلامکی، محمدمنصور، منشور آتن، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۳.

- فلامکی، محمدمنصور، سیری در تجارب مرمت شهری از وینز تا شیراز، وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۷۵.

- محمد مرادی، اصغر، مجموعه مقالات سمینار تداوم حیات در بافت قدیم شهرهای ایران، دانشکده معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۷۲.

- کلاتری خلیل آباد، حسین، برنامه ریزی مرمت ناحیه تاریخی شهرها، رساله کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری - دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۸.

- حناچی، پیروز، مرمت شهرهای تاریخی ایران، رساله دکتری معماری، دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.

- مهندس مشاور امین، پروژه طرح بلوار بسیج، ۱۳۷۶.

- صفی نیا، مجید، پروژه مرکز محله چهارمنار، ۱۳۷۸.

- صفی نیا، مجید، پروژه محله تل، ۱۳۷۸.

- مهندس مشاور شمس، پروژه بوستان فهادان، ۱۳۷۷.
- فصلنامه هفت شهر

- حجت، مهدی، میراث فرهنگی در ایران؛ سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی، ۱۳۸۱.

- یزدانفر، سیدعباس، احیای بافت تاریخی از رویا تا واقعیت، ۱۳۸۱.

نهادهایی که ما را در این کار یاری کردند

- سازمان میراث فرهنگی یزد
- شهرداری ناحیه تاریخی یزد، دفتر فنی
- سازمان میراث فرهنگی یزد، مرکز اسناد
- سازمان مسکن سازان یزد، دفتر فنی